

ԱՐԻՍՏԱԿԷՍ ՎՐԴ. ԽԱՐԵՐԴՅԻ

(1580 ? - 1641 ?)

Ծնած է Խարբերդի եղեգի գիւղը Ժ. Դարու վերջին քառորդին մօտաւորապէս։ Որդին էր Կիրակոս քաջանայի և Հռիփ-սիմէի։ Աշակերտած է Շէնքուշցի Մարտիրոս վարդապետի, որմէ գաւազանի իշխանութիւն ստացած է 1618ին։

Կը թուի թէ իր սիրական ասպարէզը եղած է քարոզչութիւնը, յատկապէս նիւթ ունենալով Եսայի Մարգարէի գիրքը, որուն վրայ դասախօսած և քարոզած է երկար տարիներ, ինչպէս կը տեղեկացնէ Մաղապատի մասին գրած ոտանավորին առաջին տուններով։

Ան Կ. Պոլիս գացած է 1628ին, ըստ վկայութեան Յակոբ գրչի. «Ի թվականութեանս հայկազեան տունմարիս Ռէէ . . . ոմն յերկրէն Հարբերդու, անուանեալ Արիստակէս վարդապետ, ուսեալ և հմուտ եղեալ Հին և Նոր Կտակարանաց, իջեալ ի կոստանդնուպոլիս, վասն բանի Սր. Ա-

ւետարանին, զի քարոզեացէ յունկն հաւատացելոց» - Յիշատակարանք Ժէ. Դարի, Բ. Հատոր, էջ 288, թիւ 437։

Կ. Պոլսոյ մէջ իր կատարած դործերէն գովեստով յիշուած է Պալաթու Ս. Հրեշտակապետ եկեղեցիին նորոգման առթիւ իր բերած քարոյական մեծ օժանդակութիւնը։ Ահաւասիկ հակիրճ վկայութիւն մը։ Արիստակէս Վրդ. Խարբերդցի «բազում աշխատանս կրեաց թուին Հայոց Ռէէին, վերստին նորոգելով և զարդարելով զՊալաթու դրան Սր. Հրեշտակապետ եկեղեցին, դաս և քարոզ տանելով, և զժողովուրդն յորդարմամբ ժողովք անելով, հազիւ ազատեաց զեկեղեցին ի պարտուցն» - Յաւանք Զեռ. Ս. Յակոբեանց, Թ. Հատոր, էջ 141։ Զեռ. Ս. Բ. Թիւ 2944։ Այդ մասին ընդարձակօրէն գրած է Գրիգոր Դարանազեցիին իր Ժամանակագրութեան մէջ (էջ 187 - 189)։

Արիստակէս Վրդ. ջանք տարած է նաև գիրքեր ստանալու, ինչպէս կը տեղեկանանք իր կամ ուրիշներու կողմէ գրուած հետեւեալ յիշատակարաններէն։

Երբ, մի քանի տարի առաջ, Հռոմ էր գնացել իր հպիսկոպոսի հետ, որը հիմա՞ Լուովում է թաղուած, վերջինս այնտեղ Ս. Պատարագ էր մատուցել հայկական ծէսով³⁶։ Հերբեստի այս վկայութիւնը յիշատակում է նաև Պետրովիչը՝ մի ուրիշ կապակցութեամբ եւ իրաւամբ դանում, որ ակնարկուած հպիսկոպոսը հենց Սալմաստեցին է³⁷, բայց հաշուի չի առնում, որ «մի քանի տարի» տանելով կարելի է հասկանալ 2-3 տարի, կամ՝ 3-4 տարի, կամ էլ շատ-շատ՝ 5-6 տարի, բայց ոչ 16 տարի, ինչպէս լռելեայն համարում է ինքը՝ Պետրովիչը, որպէսզի կարողանայ տանել-կապել 1550 թուականի հետ։ Եւ սրանով մենք ժամանակակից Հերբեստի վկայութեամբ տեղեկութիւն ենք ստանում այն մասին, որ Սալմաստեցին մահացել է 1560-ական թուականների սկզբի տարիներին եւ թաղուել է Լուովում։ Բացի այդ՝ Հերբեստի «մի քանի տարի առաջ» խօսքը միաժամանակ վկայութիւնն է այն ուղիւորութեան, որ Սալմաստեցին պիտի կատարած լինէր Լուովից դէպի Հռոմ, որպէսզի պապից յանձնարարագիր ստանար՝ Ֆերդինանդ կայսրին ներկայանալու համար։

Այժմ վերադիմենք, որ, ժամանակին, որոշ աղբիւրներում Սալմաստեցու մահուան որպէս տարեթիւ ցոյց տրուած 1551 եւ 1552 թուականների մասին խօսելիս, գրել էինք. «Մի շարք փաստեր մեզ ասում են, թէ յիշեալ քուականներին Սահփանոս Սալմաստեցին չէր մահացել Լուովում եւ չէր թաղուել այնտեղ»³⁸։ Այդ հին հաւատամանն են վերաբերում վերեւում մեր ներկայացրած փաստերն ու փաստարկները։

(Մնացեալը յաջորդիւ)

Թ. Ս. ԱՆԱՍԵԱՆ

36 B. Herbest, «Wypisanie drogi», MLUR, vol. 5, str. 4-8.

37 PChA p. 148.

38 Էջմիածին, 1956, № 11-12, էջ 76։

1. — «Ստացայ զսուրբ գիրքս [Տօնապատճառ] և հառա վերստին նորոգել և կազմել ի թվին Հայոց մեծաց ՌՀԴ (1624)».
— Յիշատ. ԺԷ. Դարբի, Բ., էջ 124: — Զեռ. Երեւանի, թիւ 2039:

2. — «Ես ... Արիստակէս լոկ վարդապետ յորջորջեալ, ցանկացաւ եղէ Աստուածաշունչ սուրբ գրոցս և ելի ի խնդիր սմին մեծաւ փափաքանաւք, մինչ զի հինգ և վեց ամ ի պանդըխտութեան շրջեցայ վասն սորա, միթէ լիցի զի հասից փափագանաց իմոց: Ապա ... յորժամ գնացաք ի Տիգրանակերտ, կամաւքն Աստուծոյ պատահացմեղ Աստուածաշունչ սուրբ գիրքս մեծագին և բազմածախ: Ստացայ զսա ի վայելումն անձին իմոյ և առաջնորդ հոգւոյս իմոյ» [1624]. — Յիշատ. ԺԷ. Դարբի, Բ., էջ 134-5: Զեռ. Երեւանի, թիւ 180 (թկ. 1295):

3. — «Ես Արիստակէս վարդապետ հառա գրել զՍաղմոսի Մեկնիչս [Ն. Լամբրոնացւոյ] և եղի յիշատակ ինձ և ծնողաց իմոց, ի Հարբերդ մեծահաշակ ուխտն ի Ս. Աստուածածինն, ի վանքն Դատեմայ» [1628]. — Յիշատ. ԺԷ. Դարբի, Բ., թիւ 437: Զեռ. Երեւանի, թիւ 1017:

4. — «Ի թվականութեանս հայկազեան տուժարիս ՌՀԹ (1630) ... ոմն յերկրէն իարբերթու, անուանեալ Արիստակէս վարդապետ, ուսեալ և հմուտ եղեալ Հին և Նոր կտակարանաց, եկեալ ի մայրաքաղաքս Հալապ վասն Երուսաղէմ գնալոյ, և ժամանակ ինչ աստ կեցեալ քարոզէր զբանն Սր. Աւետարանի ի լսելիս հաւատացելոց: Եւ ... ետ գրել ինձ Աստուածատուր սարկաւազիս զսուրբ Պատմագիրքս և զԼուծմունս» (= Ժողովածու). — Յիշատ. ԺԷ. Դարբի, Բ., էջ 375: Զեռ. Երեւանի, թիւ 2619:

5. — «Ես Արիստակէս վարդապետ իարբերդցի ի վաղուց հետէ հաւաքաւորս մեծաւ յայտնել զԵրկոտասան Մարգարէից Մեկնութիւնն, զոր արարեալ է հաւմեծին սրբոյն վարդանայ վարդապետին: Արդ ... ստացա ... և հառա վերստին նորոգել և կազմել զսա Սեբաստացի մահդասի Մեկնոն Դպրի և քարտաղարի ... ի թվին Հայոց ՌԶԲ ... ».

Յիշատ. ԺԷ. Դարբի, Բ., էջ 500: Զեռ. Երեւանի, թիւ 1269:

6. — Ստացած է 1641ին, Մեկնութիւն Գործոց Առաքելոց՝ Գէորգ Սկեռացիի Դրիչ՝ իրաւասուր Երէց, ի Կ. Պոլիս. — Զեռ. Երեւանի, թիւ 1365:

Խարբերդցին գրած է ոտանաւորներու. ծանօթ են հետեւեալները:

1. — Ոտանաւոր ասացեալ Արիստակէս վարդապետի. — 1624 — Եկայք եղբայրք ամենեքեան, պատմեմ ձեզ բան յոյժ ողբական ... — Յիշատ. ԺԷ. Դարբի, Բ., էջ 125-128:

2. — Ոտանաւոր և ներբողեան վասն օրհնեալ քաղաքին Եղեասոյ. — Զեռ. Երեւանի, թիւ 1771, էջ 327բ-330բ. — Յատմիկ Սահակեան, Ուշ Միջնադարի Հայ Բանաստեղծութիւնը, 1975, Երեւան, էջ 61:

3. — Ոտանաւոր վասն Ծաղկատկին, Արիստակէս խնդրող բանի, ոտանաւոր շարադրեցի, վասն ծաղկատկի յունի, որ եղև մեր ժամանակի, որ ըստ հայկազան տուժարին, հազար լուծսուն լերեք թվին ... [= 1634]

Զեռ. Ս. Յ. թիւ 205, թկ. 1667: Ցուցակ Զեռ. Ս. Յակոբեանց, Ա., էջ 575: Նոյնը կը գտնուի նաև Ս. Յ. թիւ 1456 ձեռագրին մէջ, ընդամենը 115 տուն, որոնցմէ ընտրովի առնուած 13 տունը կարելի է տեսնել Ս. Յակոբեանց Զեռ. ճուղակի Ե. Հատորին մէջ (էջ 153):

Ասոնցմէ զատ Երեւանի Մատենադարանին թիւ 3680 Ժողովածուին մէջ կայ գրուածք մը սա խորագրով. «Հարցմունք Թոխաթեցի Պաղտասարի և Պատասխանիք Արիստակիսի իարբերդացւոյ»:

Արիստակէս վրդ. իարբերդցին ուրիշ համոնուն վարդապետներու հետ չփոթուած է յաճախ, և սխալմամբ իրեն վերադրուած են գրական այլևայլ գործեր ևս: Նման չփոթութիւններ յաճախագէտ են արդարև մեր միջնադարեան գրողներուն պարագային, և կը ներկայացնեն բանասիրական կնճառահարցերու կարկառուն դէպ մը:

Ն. ԱՐՔ. ՄՈՎԱԿԱՆ